

DOI: 10.4467/2391-890XPAH.21.006.15311

Zbigniew Bereszyński
(Opole)
dr, zbereszynski@wp.pl
ORCID iD: 0000-0001-9761-8701

Młodzież przeciwko zniewoleniu. Opór społeczny i działalność konspiracyjna wśród młodzieży szkolnej w okresie stalinowskim w świetle wybranych przykładów z różnych części Wielkopolski

W latach 1946–1947 komuniści stopniowo rozprawili się z legalną opozycją polityczną spod znaku Polskiego Stronnictwa Ludowego. Jej klęskę przypieczętowały sfałszowane przez komunistów wybory do Sejmu Ustawodawczego w styczniu 1947 r. Ogłoszona w ślad za tym amnestia okazała się drugoczącym ciosem dla podziemia kontynuującego działalność z okresu drugiej wojny światowej. Ogromna większość osób pozostających jeszcze w oddziałach partyzanckich lub prowadzących działalność konspiracyjną skorzystała wówczas z możliwości ujawnienia się. Walkę z coraz bardziej umacniającymi się u władzy komunistami kontynuowali już tylko nieliczni z dotychczasowych partyzantów i konspiratorów.

W tej sytuacji szczególnego znaczenia zaczęła nabierać działalność opozycyjna wśród młodzieży dorastającej już w okresie powojennym. Znaczna część młodych ludzi nie mogła pogodzić się z postępującą sowietyzacją życia społecznego w kraju, obejmującą w szczególności sferę oświaty i wychowania.

Już w drugiej połowie 1947 r. zaczęła się walka z religią i Kościołem w Polsce. Władze państwowe starały się ograniczyć społeczne wpływy Kościoła, a w szczególności jego wpływ na wychowanie młodzieży. W 1948 r. władze komunistyczne przystąpiły do usuwania krzyży i innych symboli religijnych ze szkół oraz zakładów pracy. W późniejszym czasie ze szkół stopniowo rugowano nauczanie religii. W 1949 r., na zasadzie połączenia Robotniczego Towarzystwa Przyjaciół Dzieci oraz Chłopskiego Towarzystwa Przyjaciół Dzieci, utworzono Towarzystwo Przyjaciół Dzieci finansowane bezpośrednio z budżetu Ministerstwa Oświaty. Pod patronatem tej organizacji powoływano kolejne szkoły bez nauczania religii¹.

---

¹ Zob. J. Żaryn, *Kościół w PRL*, Warszawa 2004, s. 18–21, 27.

W pierwszych miesiącach 1948 r. wprowadzono w życie system pracy przymusowej i szkolenia wojskowego w ramach Powszechnej Organizacji „Służba Polsce”, do której powoływano młodzież w wieku od 16 do 21 lat. W lipcu 1948 r. zjednoczono ogólnie ruch młodzieżowy, tworząc Związek Młodzieży Polskiej, wzorowany na sowieckim „Komsomole”². Do struktur ZMP wcielono stopniowo także ruch harcerski, który zaczęto przekształcać na wzór sowieckich pionierów³.

Wszystko to spotykało się z różnymi przejawami sprzeciwu i oporu wśród młodzieży. Absolutny brak wolności politycznej w okresie stalinowskim powodował, że sprzeciw wobec panujących w kraju stosunków nie mógł być wyrażany w sposób jawny bez narażania się na mniej lub bardziej drakońskie represje. Nastawiona opozycyjnie młodzież mogła dawać mu wyraz, działając tylko w sposób zakonspirowany. W takich warunkach na przełomie lat 40. i 50. XX w. dość szeroko rozpowszechnionym zjawiskiem w całym praktycznie kraju stały się powstające samorzutnie tajne związki i grupy młodzieżowe, rekrutujące się przeważnie spośród nastolatków uczęszczających do szkół ponadpodstawowych⁴.

Zjawisko to było już tematem licznych publikacji. Istniejąca literatura nie wyczerpuje jednak całego bogactwa informacji zawartych w dostępnych źródłach archiwalnych. Na dokładne opracowanie czeka nadal historia wielu związków konspiracyjnych, zasługujących na trwałe miejsce w naszej pamięci historycznej. Informacje podawane na ich temat w dostępnych publikacjach bywają częstokroć tylko zdawkowe, o ile w ogóle się tam pojawiają. W wielu wypadkach czytelnik ma szansę dowiedzieć się tylko, że w pewnym okresie funkcjonowała taka czy inna grupa konspiracyjna. Jej losy, najczęściej mniej lub bardziej dramatyczne, skład osobowy itd. nie są mu jednak prezentowane.

Przykładem tego może być dotychczasowy stan badań nad różnymi młodzieżowymi związkami konspiracyjnymi z terenu Wielkopolski, jak Polska Organizacja Podziemna w Kaliszu, Podziemna Armia Skautowska w Gnieźnie czy Polski Związek Narodowy w Strzelnie i Gnieźnie. Związki te zostały wymienione w monumentalnym *Atlasie polskiego podziemia niepodległościowego 1944–1956*⁵. Wspomina o nich również Jacek Witold Wołoszyn w swojej książ-

² Zob. W. Roszkowski, *Najnowsza historia Polski 1945–1980*, Warszawa 2003, s. 137–138; A.L. Sowa, *Historia polityczna Polski 1944–1991*, Kraków 2011, s. 142–143; L. Szuba, *Działalność Powszechnej Organizacji „Służba Polsce” w latach 1948–1956*, [w:] *Niezależny ruch młodzieżowy w Polsce po drugiej wojnie światowej (1945–2001)*, pod red. R. Sudzińskiego, Toruń 2005, s. 13–15; M. Wierzbicki, *Młodzież w PRL*, Warszawa 2009, s. 19–30.

³ A. Friszke, *Związek Harcerstwa Polskiego 1956–1963. Społeczna organizacja wychowawcza w systemie politycznym PRL*, Warszawa 2016, s. 11.

⁴ Zob. M. Wierzbicki, *Młodzież w PRL...*, s. 30–31; J.W. Wołoszyn, *Niepodległościowa konspiracja młodzieżowa na ziemiach polskich w latach 1944/1945–1956*, Warszawa 2019, s. 111–192.

⁵ *Atlas polskiego podziemia niepodległościowego 1944–1956*, red. zbior., wyd. 2 poprawione i uzupełnione, Lublin–Warszawa 2020, s. 494.

ce o niepodległościowej konspiracji młodzieżowej z lat 1944/45–1956⁶. Zawarte w obu tych publikacjach informacje czy raczej wzmianki na temat poszczególnych związków są jednak bardzo skąpe. Przemysław Zwiernik w swoim opracowaniu o młodzieżowych organizacjach niepodległościowych na terenie Wielkopolski w latach 1945–1956 pisze o wielu różnych grupach konspiracyjnych, ale nie wymienia żadnego z wyżej wymienionych związków⁷.

Stosunkowo najkorzystniej pod tym względem przedstawia się przypadek Podziemnej Armii Skautowskiej z Gniezna. Związkiem tym zajął się bliżej Bartosz Kuświk w swojej dysertacji doktorskiej o antykomunistycznej działalności harcerzy w Wielkopolsce i na ziemi lubuskiej w latach 1945–1956, obronionej w 2012 r. na Wydziale Historycznym Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu⁸. O konspiratorach z PAS i podjętych wobec nich działaniach represyjnych wspomina też Tomasz Rochatka w swojej monografii Urzędu Bezpieczeństwa w Gnieźnie⁹. Nawet w wypadku PAS trudno byłoby jednak uznać temat za wyczerpany. Z całą pewnością zasługuje on na dużo większe zainteresowanie badawcze.

Celem tego artykułu jest pogłębienie wiedzy na temat zjawiska młodzieżowej konspiracji niepodległościowej z przełomu lat 40. i 50. XX w. na przykładzie wymienionych powyżej związków. Szczupłe ramy tego opracowania nie pozwalają na równie dokładne zaprezentowanie większej liczby związków, a tworzenie jeszcze jednego zestawienia zdawkowych danych na temat wielu różnych grup i organizacji nie wydaje się przedsięwzięciem zbyt obiecującym badawczo i poznawczo. Dlatego zdecydowałem się na porównawcze zestawienie paru w miarę dogłębnie przedstawionych przykładów z różnych części Wielkopolski, mając nadzieję, że przyczyni się to do lepszego zrozumienia specyfiki zjawiska, które przypadki te ilustrują.

Polska Organizacja Podziemna w Kaliszu

Jedna z wymienionych tu grup rozpoczęła działalność w sierpniu lub wrześniu 1947 r. w Kaliszu. Zawiązała się ona jako czteroosobowy krąg koleżeński bez nazwy, który tworzyli Ziemowit Glabiszewski (uczeń miejscowego Liceum Ogólnokształcącego im. Tadeusza Kościuszki), Zdzisław Pawłowski

⁶ J.W. Wołoszyn, *Niepodległościowa konspiracja młodzieżowa...*, s. 272, 274, 388.

⁷ P. Zwiernik, *Młodzieżowe organizacje niepodległościowe w Wielkopolsce w latach 1945–1956*, [w:] *Konspiracja antykomunistyczna i podziemie zbrojne w Wielkopolsce w latach 1945–1956*, pod red. nauk. A. Łuczak i A. Pietrowicz, Poznań 2016, s. 43–59.

⁸ B. Kuświk, *Antykomunistyczna działalność harcerzy w Wielkopolsce i na Ziemi Lubuskiej w latach 1945–1956*, dysertacja doktorska przygotowana pod kierunkiem prof. dr. hab. Z. Pilarczyka, Poznań 2012, s. 110–114.

⁹ T. Rochatka, *Urząd Bezpieczeństwa w Gnieźnie w latach 1945–1956*, Poznań 2009, s. 406–407.

(uczeń Gimnazjum Ogólnokształcącego w tym samym zespole szkół), Jan Kierzkowski (uczeń tamtejszego Gimnazjum Handlowego) oraz Zygfryd Gadera (uczeń Uniwersytetu Powszechnego w Kaliszu). Ostatni z wymienionych był członkiem Związku Walki Młodych, organizacji młodzieżowej związanej z Polską Partią Robotniczą. Pozostali nie należeli do żadnych organizacji¹⁰.

Członkowie tej grupy, nazwanej z czasem Polską Organizacją Podziemną, zamierzali czynić przygotowania na wypadek ewentualnych wystąpień społecznych przeciwko władzom komunistycznym. Planowano pozyskiwanie kolejnych członków i stopniową rozbudowę struktur organizacyjnych oraz nawiązanie współpracy z działającym jeszcze podziemiem antykomunistycznym w Polsce. Każdy członek organizacji miał indywidualnie starać się o zdobycie broni. Głabiszewski i Gadera posiadali już w tym czasie broń palną w postaci pistoletów. Oczekiwali oni tego samego od swoich kolegów. Z myślą o pozyskaniu broni na rzecz organizacji Gadera podjął nawet próbę zatrudnienia się w poznańskich strukturach UB¹¹.

Z grupą tą współpracował m.in. Lech Walendowski, nieuważany jednak za członka organizacji. Głabiszewski, bez wiedzy kolegów, wtajemniczył w sprawy POP również swoją sympatię, Stefanię Walczakównę, uczennicę kaliskiego Gimnazjum Ogólnokształcącego im. Tadeusza Kościuszki¹².

Członkowie POP podjęli działalność propagandową, polegającą na wywieszaniu ulotek o treści antykomunistycznej, wykonywanych odręcznie lub z użyciem maszyny do pisania, którą dysponował Gadera. Impulsem do tego stały się m.in. odgórne naciski władz szkolnych na rzecz występowania uczniów ze Związku Harcerstwa Polskiego oraz zapisywania się do lewicowych organizacji młodzieżowych – ZWM oraz Organizacji Młodzieżowej Towarzystwa Uniwersytetów Robotniczych, związanej z koncesjonowaną Polską Partią Socjalistyczną¹³. Konspiratorzy z POP przeciwstawili się tym naciskom, wywieszając w kaliskim gimnazjum ulotki o treści ośmieszającej ZWM i OMTUR, a sławiącej harcerstwo. Inicjatorem tej akcji był Głabiszewski, a w pracach związanych z wykonaniem ulotek uczestniczył również Walendowski¹⁴.

---

¹⁰ Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej – Oddział w Poznaniu [dalej: AIPN Po], 003/342, t. 1, Raport specjalny [Wydziału V Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Poznaniu do naczelnika Wydziału IV Departamentu V Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego w Warszawie], 24 grudnia 1947 r., s. 11.

¹¹ Tamże, s. 11–12.

¹² Tamże, Relacja, 29 października 1947 r., s. 64.

¹³ W 1948 r. organizacje te zostały zjednoczone w utworzonym Związku Młodzieży Polskiej.

¹⁴ AIPN Po, 003/342, t. 1, Raport specjalny, 24 grudnia 1947 r., s. 12.

Działalność POP została jednak gwałtownie przerwana już po paru miesiącach w niezwykle dramatycznych okolicznościach. Funkcjonujący w kaliskim gimnazjum informator o pseudonimie „Sokół” doniósł, że Głabiszewski posiada broń palną. Funkcjonariusze Referatu V Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Kaliszu skojarzyli to doniesienie z pojawieniem się ulotek w miejscowym gimnazjum i Głabiszewski zaczął być podejrzewany również o prowadzenie działalności konspiracyjnej. W związku z tym wieczorem 18 grudnia 1947 r. dwaj funkcjonariusze Referatu V PUBP, Andrzej Izdebski i Zenon Wieczorek, udali się do gimnazjum, aby w sposób tajny zatrzymać Głabiszewskiego i doprowadzić go do siedziby PUBP. Po doprowadzeniu do urzędu zamierzano podjąć wobec niego działania werbunkowe. Obaj funkcjonariusze działali z własnej inicjatywy, bez uzgodnienia z szefem PUBP, a nawet bez wiedzy kierownika Referatu V, który w tym czasie przebywał w terenie¹⁵.

Głabiszewski został zatrzymany po wyjściu ze szkoły, gdy szedł ulicą wraz z Walczakówną. Funkcjonariusze UB odebrali mu teczkę z książkami, w której znajdował się również pistolet. Nie zorientowali się jednak, że ma on przy sobie jeszcze jedną sztukę broni palnej¹⁶. W drodze do siedziby PUBP, gdy prowadzono go przez pogrążony w ciemnościach park miejski, Głabiszewski rzucił się do ucieczki. Według wersji, która stała się podstawą późniejszego wyroku sądowego, Izdebski oddał za uciekinierem kilka strzałów, raniąc go w nogę i lewy bok. Leżący już na ziemi Głabiszewski wy dobył trzymany w ukryciu pistolet, zaczął strzelać do zbliżających się ku niemu funkcjonariuszy i obu zabił. Huk wystrzałów sprawił, że na miejscu tych wydarzeń zjawili się przebywający w pobliżu żołnierze, w następstwie czego Głabiszewski został aresztowany¹⁷.

¹⁵ Tamże, s. 12–13.

¹⁶ Tamże, Relacja, 29 października 1947 r., s. 64.

¹⁷ Tamże, Wyrok w imieniu Rzecz[y]pospolitej Polskiej (odpis z odpisu), 31 maja 1948 r., s. 112. Taką wersję wydarzeń przyjęto w uzasadnieniu wyroku wydanego przez WSR w Poznaniu. W materiałach wytworzonych przez UB znajdujemy jednak również inne wersje. Według aktu oskarżenia z 5 kwietnia 1948 r. Głabiszewski w drodze przez park wyciągnął pistolet i strzelił najpierw do Izdebskiego, ciężko go raniąc, a następnie do Wieczorka, zabijając go na miejscu. Następnie ranny Izdebski, na krótko przed utratą przytomności, postrzelił Głabiszewskiego, raniąc go w nogę i pośladek. Tamże, Akt oskarżenia [przeciwko Ziemowitowi Głabiszewskiemu], 5 kwietnia 1948 r., s. 56. Jeszcze inną wersję znajdujemy w analizie sporządzonej przez UB w maju 1950 r. Według niej Głabiszewski zaczął strzelać, uciekając. Pierwszy strzał oddał do Izdebskiego, od razu go zabijając. Następnie ranił śmiertelnie Wieczorka, który jednak, leżąc już na ziemi, zdołał go trzykrotnie postrzelić. Tamże, Analiza teczki agencyjno-śledczej krypt[onim] „Park”, 25 maja 1950 r., s. 117. Tak daleko idąca rozbieżność przyjmowanych oficjalnie wersji jest tyleż zdumiewająca, co trudna do wytłumaczenia, a nawet szokująca w zestawieniu z tym, że jedna z nich stała się podstawą wyroku śmierci. W tej sytuacji nie ma pewności co do tego, co faktycznie wydarzyło się w dniu zatrzymania Głabiszewskiego.

W ślad za tym aresztowano pozostałych członków POP, a także inne osoby podejrzwane o związek z działalnością tej organizacji. Do aresztu trafili: Dariusz Cieplucha (zwolniony jednak po niedługim czasie jako aktywista ZWM), Zygfryd Gadera, Jan Kierzkowski, Zdzisław Pawłowski, Jerzy Ptaszyński, Bogdan Wajgult, Stefania Walczakówna i Lech Walendowski. Niemal wszystkie osoby z tego grona, z wyjątkiem Wajgulta, były uczniami gimnazjum¹⁸.

13 maja 1948 r. Wojskowy Sąd Rejonowy w Poznaniu na sesji wyjazdowej w Kaliszu wydał wyrok śmierci w stosunku do Zygryda Gadera i Zdzisława Pawłowskiego¹⁹. Fakt ten został przyjęty z powszechnym oburzeniem wśród kaliskiej młodzieży szkolnej. Na terenie miasta przez kilka dni pojawiały się ręcznie pisane ulotki, sygnowane NUV. Protestowano w nich przeciwko zastosowanym represjom, grożąc podjęciem działań odwetowych wobec komunistów i funkcjonariuszy UB, jeżeli aresztowani uczniowie w ciągu dwóch tygodni nie wyjdą na wolność²⁰. Jeden z oficerów śledczych PUBP w Kaliszu, ppor. S. Szypulski, prowadzący śledztwo w sprawie POP, otrzymał anonim z „wyrokiem śmierci”²¹. Aparat bezpieczeństwa włożył wiele wysiłku w poszukiwanie autorów ulotek, ale bez powodzenia²².

Tymczasem 31 maja 1948 r. WSR w Poznaniu na sesji wyjazdowej w Kaliszu wydał kolejny wyrok śmierci. Tym razem skazano Ziemowita Glabiszewskiego. Najcięższy z postawionych mu zarzutów dotyczył zabójstwa dwóch funkcjonariuszy UB²³.

Wyroki skazujące zapadły również wobec Jana Kierzkowskiego, Jerzego Ptaszyńskiego, Bogdana Wajgulta, Stefani Walczakówny i Lecha Walendowskiego. Kierzkowski i Walendowski zostali skazani odpowiednio na

---

¹⁸ Tamże, Relacja, 29 października 1947 r., s. 65. Wajgult był z zawodu stolarzem [Odpis protokołu przesłuchania Bogdana Wajgulta, 22 grudnia 1947 r.], s. 263. Posiadał on broń palną (pistolet maszynowy i amunicję), którą zamierzał sprzedać konspiratorom z POP. Do transakcji jednak ostatecznie nie doszło. Tamże, t. 2, Nielegalna młodzieżowa organizacja – Polska Organizacja Podziemna – Kalisz, 1975, s. 9 [pdf].

¹⁹ Tamże, t. 1, Relacja, 29 października 1947 r., s. 65.

²⁰ Tamże, Odpis [ulotki], 24 maja 1948 r., s. 31; tamże, Odpis [ulotki], 15 maja 1948 r., s. 36; tamże, Odpis [treści ulotek], 19 maja 1948 r., s. 40; tamże, Odpis [treści ulotek], b.d., s. 41; tamże, Odpis [treści ulotek], b.d., s. 42; tamże, Orzeczenie [Centralnego Laboratorium Ekspertyz], 5 sierpnia 1948 r., s. 47; tamże, Odpis [treści ulotek], 19 maja 1948 r., s. 52; tamże, Meldunek o przebiegu sprawy krypt. „Odra”, nr 1/3/R-V/47, 26 maja 1948 r., k. 54; tamże, Ulotka, s. 168; tamże, Ulotki, s. 179–196; tamże, Ulotki, s. 212–216; tamże, Relacja, 29 października 1947 r., s. 65; tamże, t. 2, Nielegalna młodzieżowa organizacja – Polska Organizacja Podziemna – Kalisz [opracowanie, tzw. faktologia], 1975, s. 19 [pdf].

²¹ Tamże, t. 1, Dalszy plan agencyjno-operacyjnych przedsięwzięć do sprawy A.G. „Odra”, 6 listopada 1948 r., s. 63; tamże, Wyrok, 15 maja 1948 r., s. 166.

²² Tamże, Relacja, 29 października 1947 r., s. 65.

²³ Tamże, Wyrok w imieniu Rzecz[y]pospolitej Polskiej (odpis z odpisu), 31 maja 1948 r., s. 110–111.

dziesięć lat i trzy lata więzienia. Wajgult otrzymał karę siedmiu, a Ptaszyński dwóch lat więzienia. Walczakównę skazano na rok więzienia w zawieszeniu na dwa lata²⁴.

Gadera i Pawłowski zostali ostatecznie ułaskawieni: karę śmierci zamieniono im na piętnaście lat więzienia²⁵. Bolesław Bierut jako prezydent RP nie skorzystał jednak z prawa łaski w stosunku do Głabiszewskiego²⁶. Wydany na niego wyrok śmierci wykonano 6 lipca 1948 r. Skazaniec, urodzony 1 marca 1929 r., liczył sobie wówczas dopiero dziewiętnaście lat²⁷.

Materiały zgromadzone w toku śledztwa przeciwko konspiratorom z POP stały się podstawą do aresztowania również kilku osób niemających związku z tą organizacją. Na tej zasadzie w okresie od grudnia 1947 do lutego 1948 r. trafili do aresztu Jerzy i Mieczysław Ptaszyńscy oraz Antoni Grabarczyk i Janusz Kamiński, podejrzani o nielegalne przechowywanie broni palnej bądź o to, że wiedząc o popełnionym przestępstwie, nie złożyli natychmiast doniesienia na ten temat. W marcu 1948 r. WSR w Poznaniu wydał także w stosunku do nich wyroki skazujące²⁸.

Podziemna Armia Skautowska w Gnieźnie

Do najpoważniejszych i najszerzej zakrojonych inicjatyw organizacyjnych można zaliczyć działalność Podziemnej Armii Skautowskiej w Gnieźnie. Także żywot tej formacji opozycyjnej był jednak krótkotrwały i uwieńczony dramatycznym epilogiem.

Utworzenie PAS poprzedziły próby działalności konspiracyjnej zainicjowane w 1948 lub 1949 r. (według różnych źródeł) przez Witolda Grzędę, ucznia ósmej klasy Liceum Handlowego w Gnieźnie. Ich efektem było powstanie ośmioosobowej grupy konspiratorów, w skład której wchodził ponadto Edmund Bielawski, Stefan Galantowicz, Mieczysław Ober, Zenon

---

²⁴ Tamże, Streszczenie materiałów [sprawy karnej], 27 lipca 1955 r., k. 4; tamże, t. 2, Nielegalna młodzieżowa organizacja – Polska Organizacja Podziemna – Kalisz, 1975, s. 18–19 [pdf]. Walendowski odbywał karę do końca grudnia 1950 r. Kierzkowski wyszedł na wolność w czerwcu 1953 r., korzystając z amnestii z 22 listopada 1952 r. Wajgult został warunkowo zwolniony z więzienia w październiku 1951 r.

²⁵ Tamże, t. 1, Streszczenie materiałów [sprawy karnej], 27 lipca 1955 r., k. 4. Obaj wyszli na wolność w czerwcu 1956 r. na mocy amnestii z 27 kwietnia tego roku. Tamże, t. 2, Nielegalna młodzieżowa organizacja – Polska Organizacja Podziemna – Kalisz, 1975, s. 18 [pdf].

²⁶ Tamże, t. 1, Wyrok w imieniu Rzecz[y]pospolitej Polskiej (odpis z odpisu), 31 maja 1948 r., s. 113.

²⁷ Tamże, t. 2, Nielegalna młodzieżowa organizacja – Polska Organizacja Podziemna – Kalisz, 1975, s. 19 [pdf].

²⁸ Tamże, s. 17–18 [pdf].

Szymański, Waclaw Świącchochowski i Zygmunt Wiśniewski oraz nieznanym z imienia i nazwiska kolega Grzędy (wszyscy uczęszczający do tej samej szkoły)²⁹.

Grupa ta nie prowadziła jednak poważniejszej działalności³⁰. Nie posiadała nazwy ani konkretnego programu działania, jej członkowie nie składali przysięgi, a nawet nie odbywali zebrań. Ich spotkania ograniczały się do bezpośrednich kontaktów dwustronnych. Na tym tle w drugiej połowie 1949 r. doszło do niesnasek pomiędzy Grzędą i innymi członkami grupy, mającymi mu za złe brak należytą aktywności. Osamotniony Grzęda wycofał się z dalszej działalności³¹.

We wrześniu lub październiku tegoż roku na zebraniu odbywającym się w mieszkaniu Wiśniewskiego postanowiono utworzyć organizację konspiracyjną na czele z Szymańskim oraz Bielawskim jako jego zastępcą. Jednomyślnie przyjęto zaproponowaną przez Galantowicza nazwę Underground Scouting Army, w skrócie USA³². Szymański jako dowódca nowo utworzonej organizacji przedstawił program działania obejmujący walkę z ustrojem komunistycznym polegającą na kolportażu ulotek i uprawianiu propagandy ustnej³³.

Zgodnie z poczynionymi wówczas ustaleniami Wiśniewski i Galantowicz zajęli się redagowaniem, powielaniem i kolportażem ulotek o treści antykomunistycznej i antysowieckiej. W grudniu 1949 r. opracowali oni tekst do dwóch rodzajów ulotek, które następnie Galantowicz powielił w ośmiu egzemplarzach z zastosowaniem ręcznej drukarenki, wypożyczonej od kolegi – Włodzimierza Adama. Ulotki te zostały rozwieszone przez Wiśniewskiego i Galantowicza na murach Gniezna z okazji hucznie obchodzonych 70. urodzin Józefa Stalina. Kilka dni później Wiśniewski i Galantowicz ponownie przygotowali około dwudziestu ulotek, powielonych na maszynie przez

---

²⁹ AIPN Po, 04/2539, t. 1, Plan dot. sprawy nielegalnej organizacji młodzieżowej „PAS”, 9 maja 1951 r., s. 36; tamże, Akt oskarżenia, 28 czerwca 1951 r., s. 453; tamże, t. 6, Nielegalna młodzieżowa organizacja „Podziemna Armia Skautowska”, pow. Gniezno, 1975 r., s. 6, 20 [pdf].

³⁰ Tamże, t. 1, Plan dot. sprawy nielegalnej organizacji młodzieżowej „PAS”, 9 maja 1951 r., s. 36 [pdf].

³¹ Tamże, t. 6, Nielegalna młodzieżowa organizacja „Podziemna Armia Skautowska”, pow. Gniezno, 1975 r., s. 6 [pdf].

³² Tamże, t. 1, Akt oskarżenia, 28 czerwca 1951 r., s. 453–454; tamże, t. 3, Akt oskarżenia [przeciwko Zenonowi Szymańskiemu], 30 czerwca 1951 r., s. 78; tamże, Wyrok nr 303 w imieniu Rzeczypospolitej Polskiej, 26 października 1951 r., s. 21 [pdf]; AIPN Po, 77/234, akta Wojskowego Sądu Rejonowego w Poznaniu [dalej: WSR Poznań], Wyrok nr 303 w imieniu Rzeczypospolitej Polskiej, 26 października 1951 r., s. 157 [pdf]. Zob. B. Kuświk, *Antykomunistyczna działalność harcerzy...*, s. 111.

³³ AIPN Po, 04/2539, t. 1, Akt oskarżenia, 28 czerwca 1951 r., s. 454 [pdf].

Galantowicza. Ulotki te zostały przez nich wrzucone do skrzynek na listy przy drzwiach mieszkań prywatnych na terenie Gniezna³⁴.

W aktach prowadzonego później śledztwa zachował się m.in. egzemplarz ulotki z następującym tekstem:

Bracia Polacy! Nie ulegajmy wrogiej propagandzie komunistycznej, która od fałszu i kłamstwa aż się ugina. Trzymajmy się razem i jednością silni wyjdźmy na spotkanie wroga – niekoniecznie z bronią w ręku. Kto zaś jest naszym wrogiem? – Jest nim każdy, kto popiera ten ustrój i może dla kariery wysługuje się komunistom, sprzedając swój honor i dobre imię Polaka!³⁵

Tymczasem w październiku 1949 r. działalność Underground Scouting Army stała się tematem rozmowy pomiędzy Wiśniewskim a spotkanym przez niego przypadkowo na ulicy Zbigniewem Rożakiem, gimnazjalistą z Państwowej Szkoły Ogólnokształcącej Stopnia Licealnego im. Bolesława Chrobrego w Gnieźnie. Rożak wyraził chęć wstąpienia do organizacji. Wiśniewski i Galantowicz poradzili mu jednak, by zamiast tego założył nową organizację w swojej szkole. Stanowisko takie uzasadniali tym, że w organizacji istniejącej w Liceum Handlowym panuje rozluźnienie, jej członkowie nie angażują się w działalność, a na dodatek nadużywają alkoholu, co stwarza groźbę dekonspiracji. Obaj konspiratorzy deklarowali gotowość przystąpienia do organizacji założonej ewentualnie przez Rożaka³⁶.

Rożak wyraził zgodę i w ślad za tym doszło do utworzenia nowej organizacji na czele z nim oraz z Galantowiczem jako jego zastępcą. Członkami nowej organizacji zostali ponadto Benedykt Kłosin, Leon Święcichoński i Gwidon Skrzypiński (jako skarbnik), a w późniejszym czasie także Aleksander Koperski i Włodzimierz Pietrowski³⁷. Na kolejnym zebraniu w grudniu 1949 r. postanowiono na wniosek Galantowicza przyjąć używaną już wcześniej nazwę, a mianowicie Underground Scouting Army, w skrócie USA³⁸.

W marcu 1950 r. w lesie nad jeziorem w Dalkach koło Gniezna odbyło się kolejne zebranie konspiracyjne, w trakcie którego Rożak odebrał przysięgę od

---

³⁴ Tamże, Akt oskarżenia, 28 czerwca 1951 r., s. 454; tamże, t. 6, Nielegalna młodzieżowa organizacja „Podziemna Armia Skautowska”, pow. Gniezno, 1975 r., s. 21 [pdf].

³⁵ Tamże, t. 5, [Ulotka „Bracia Polacy!”], s. 59 [pdf].

³⁶ Tamże, t. 1, Plan dot. sprawy nielegalnej organizacji młodzieżowej „PAS”, 9 maja 1951 r., s. 36; tamże, Akt oskarżenia, 28 VI 1951 r., s. 454; tamże, t. 5, Podziemna Armia Skautowa, b.d., s. 333 [pdf].

³⁷ Tamże, t. 1, Plan dot. sprawy nielegalnej organizacji młodzieżowej „PAS”, 9 maja 1951 r., s. 36; tamże, Akt oskarżenia, 28 czerwca 1951 r., s. 454; tamże, t. 6, Nielegalna młodzieżowa organizacja „Podziemna Armia Skautowska”, pow. Gniezno, 1975 r., s. 7, 22 [pdf]. Zob. B. Kuświk, *Antykomunistyczna działalność harcerzy...*, s. 111.

³⁸ AIPN Po, 04/2539, t. 1, Akt oskarżenia, 28 czerwca 1951 r., s. 455; tamże, t. 6, Nielegalna młodzieżowa organizacja „Podziemna Armia Skautowska”, pow. Gniezno, 1975 r., s. 8 [pdf]. Zob. B. Kuświk, *Antykomunistyczna działalność harcerzy...*, s. 113.

członków organizacji: Galantowicza, Kłosina, Koperskiego, Pietrowskiego, Skrzypińskiego i Wiśniewskiego. Rota przysięgi została ułożona przez Rożaka na podstawie przyrzeczenia harcerskiego³⁹.

Wkrótce potem doszło do kolejnego zebrania w lesie dalkowskim. Uczestniczyli w nim: Rożak, Galantowicz, Kłosin, Koperski, Pietrowski, Skrzypiński i Wiśniewski, a także Bogdan Gruszczyński (ur. 1932), świeżo pozyskany na rzecz organizacji przez Koperskiego. Na wniosek Gruszczyńskiego omawiano sprawę ewentualnej akcji sabotażowej z okazji 1 Maja. Uzgodniono zamiar podpalenia dekoracji w formie bramy triumfalnej na terenie Gniezna. Z realizacji tego pomysłu jednak ostatecznie zrezygnowano – według jednej wersji ze względu na negatywny wynik przeprowadzonego eksperymentu z materiałem zapalającym, a według innej z obawy przed dekonspiracją w sytuacji, gdy należało liczyć się ze szczególnie dużą czujnością UB w związku z 1 Maja⁴⁰.

Po tymże zebraniu podjęto kolejne działania na rzecz powiększenia organizacji o nowych członków. Rożak pozyskał Józefa Putza (ur. 1932), a Gruszczyński – Leona Święciochowskiego⁴¹.

W drugiej połowie kwietnia 1950 r. w lesie miejskim koło Gniezna spotkali się ponownie Rożak, Galantowicz, Gruszczyński, Pietrowski, Putz, Leon Święciochowski, Skrzypiński, Wiśniewski i in. Galantowicz został wówczas na własną prośbę zwolniony z funkcji zastępcy dowódcy, a na jego miejsce wybrano Pietrowskiego. Ponadto na wniosek Galantowicza dotychczasowa nazwa organizacji została zastąpiona przez jej polski odpowiednik: Podziemna Armia Skautowska, w skrócie PAS⁴².

Pod koniec kwietnia tego samego roku w tym samym lesie odbyło się kolejne spotkanie z udziałem Rożaka, Galantowicza, Gruszczyńskiego, Pietrowskiego, Putza, Leona Święciochowskiego, Skrzypińskiego, Wiśniewskiego i in. Rożak przedstawił wówczas program działania, zgodnie z którym należało organizować się i zbroić z myślą o podjęciu walki partyzanckiej z chwilą oczekiwanego dość powszechnie w owym czasie wybuchu trzeciej wojny światowej. Na wniosek Galantowicza został przedstawiony przez Rożaka także

---

³⁹ AIPN Po, 04/2539, t. 1, Akt oskarżenia, 28 czerwca 1951 r., s. 455; tamże, Meldunek specjalny, 3 maja 1951 r., s. 25–26; tamże, t. 6, Nielegalna młodzieżowa organizacja „Podziemna Armia Skautowska”, pow. Gniezno, 1975 r., s. 7, 22 [pdf]; AIPN Po, 77/235, Wyrok nr 306 w imieniu Rzeczypospolitej Polskiej, 29 października 1951 r., s. 175 [pdf].

⁴⁰ AIPN Po, 04/2539, t. 1, Akt oskarżenia, 28 czerwca 1951 r., s. 455; tamże, t. 6, Nielegalna młodzieżowa organizacja „Podziemna Armia Skautowska”, pow. Gniezno, 1975 r., s. 22 [pdf]. Zob. B. Kuświk, *Antykomunistyczna działalność harcerzy...*, s. 113–114.

⁴¹ AIPN Po, 04/2539, t. 1, Akt oskarżenia, 28 czerwca 1951 r., s. 455 [pdf].

⁴² Tamże; tamże, t. 6, Nielegalna młodzieżowa organizacja „Podziemna Armia Skautowska”, pow. Gniezno, 1975 r., s. 22 [pdf]. Zob. B. Kuświk, *Antykomunistyczna działalność harcerzy...*, s. 111.

nowy schemat organizacyjny PAS. Postanowiono przyjąć system piątkowy. Kierownictwu organizacji, złożonemu z Rożaka jako dowódcy, Pietrowskiego i Koperskiego jako jego zastępców oraz Skrzypińskiego jako skarbnika, mieli podlegać dowódcy poszczególnych piątek: Galantowicz, Gruszczyński, Putz, Święciochowski i Wiśniewski, a także Koperski i Pietrowski. Dowódcy piątek byli odpowiedzialni za skompletowanie odpowiedniej liczby podwładnych i kierowanie ich działalnością⁴³.

Na tym samym zebraniu na wniosek Galantowicza omówiono również sprawę kolportażu ulotek, zaplanowanego na 1 maja 1950 r. Mówiono też o innej planowanej akcji, mającej polegać na wysyłaniu anonimów z pogróżkami na adres wyróżniających się aktywistów komunistycznych. W ślad za tym Rożak wraz z Gruszczyńskim opracowali tekst ulotki. Nie doszło jednak do jego powielenia z powodu braku odpowiednich materiałów. Zamiast tego Rożak i Koperski wymalowali farbą na terenie miasta dwa hasła: jedno o treści „Śmierć komunistom”, a drugie wymierzone przeciwko sowieckiemu marszałkowi Polski, Konstantemu Rokossowskiemu⁴⁴.

Pod koniec czerwca 1950 r. w lesie w Dębowcu koło Gniezna Rożak odebrał przysięgę od Putza, Święciochowskiego i świeżo przyjętego do organizacji Mariana Pica. Ten ostatni został mianowany dowódcą kolejnej piątki. W tym samym mniej więcej czasie na jednym ze spotkań Galantowicz zaproponował utworzenie specjalnej piątki kontrwywiadowczej, mającej chronić organizację przed dekonspiracją. Akceptując ten pomysł, Rożak zlecił Galantowiczowi jego realizację⁴⁵.

W październiku lub listopadzie 1950 r., zgodnie z poleceniem wydanym przez Rożaka, dowódcy poszczególnych piątek przystąpili do rekrutacji nowych członków organizacji. W wyniku tego w szeregi PAS wstąpili m.in.: Zbigniew Babs, Zbigniew Bąkowski, Stefan Białek, Konrad Hańczyk, Antoni Hekert, Marian Hoffmann, Alfred Insiński, Benedykt Kabaciński, Włodzimierz Kazimierski, Jerzy Kiszka vel Marcinkowski, Ryszard Nowak, Józef Ogiński, Marcin Rutkiewicz, Józef Sypniewski, Zenon Wróblewski i Jerzy Zakrzewicz⁴⁶.

---

⁴³ AIPN Po, 04/2539, t. 1, Akt oskarżenia, 28 czerwca 1951 r., s. 455–456; tamże, t. 6, Nielegalna młodzieżowa organizacja „Podziemna Armia Skautowska”, pow. Gniezno, 1975 r., s. 8, 23 [pdf]; AIPN Po, 77/235, Wyrok nr 306 w imieniu Rzeczypospolitej Polskiej, 29 października 1951 r., s. 175 [pdf]. Zob. B. Kuświk, *Antykomunistyczna działalność harcerzy...*, s. 111–112.

⁴⁴ AIPN Po, 04/2539, t. 1, Akt oskarżenia, 28 czerwca 1951 r., s. 456; tamże, t. 6, Nielegalna młodzieżowa organizacja „Podziemna Armia Skautowska”, pow. Gniezno, 1975 r., s. 23 [pdf].

⁴⁵ Tamże, Akt oskarżenia, 28 czerwca 1951 r., s. 456; tamże, t. 6, Nielegalna młodzieżowa organizacja „Podziemna Armia Skautowska”, pow. Gniezno, 1975 r., s. 23 [pdf].

⁴⁶ Tamże, Akt oskarżenia, 28 czerwca 1951 r., s. 456; tamże, t. 6, Nielegalna młodzieżowa organizacja „Podziemna Armia Skautowska”, pow. Gniezno, 1975 r., s. 24 [pdf].

Konspiratorzy z PAS planowali m.in. zdemolowanie miejscowego pomnika Armii Sowieckiej. Zamierzano też rozpracowywać agenturę UB oraz infiltrować struktury ZMP. Chciano zbierać informacje o działalności aparatu bezpieczeństwa, a także o centrali telefonicznej miejscowego urzędu pocztowego⁴⁷.

Oprócz tego członkowie organizacji starali się gromadzić różnego rodzaju broń, amunicję i inne materiały o charakterze militarnym. W dyspozycji poszczególnych osób znajdowały się trzy pistolety, rakieta wraz z dwiema raketami, trochę amunicji, dwie kabury do pistoletów, metalowy przyrząd do wyrobu amunicji myśliwskiej oraz butelka czarnego prochu. Trudno powiedzieć, aby był to imponujący „arsenał”⁴⁸.

W początkach marca 1951 r. Gruszczyński nawiązał współpracę ze Stanisławem Elantkowskim (ur. 1935), Konradem Knitterem (ur. 1935) i Włodzimierzem Heleniakiem (ur. 1934), gimnazjalistami ze szkoły im. Bolesława Chrobrego w Gnieźnie, którym zaproponował sporządzenie i kolportaż ulotek o treści antykomunistycznej. W mieszkaniu Gruszczyńskiego przepisano na maszynie około pięćdziesięciu sztuk takich ulotek. Kilka dni później pod pretekstem pisania tekstów do gazetek ściennych ZMP wypożyczono powielacz z Państwowej Stadniny Ogierów w Gnieźnie, gdzie był zatrudniony ojciec Heleniaka. Z jego zastosowaniem odbito ponad dwieście egzemplarzy ulotek. Niestety Heleniak pokazał jedną z nich swojemu ojcu, który wpadł w panikę. Zniszczył ulotkę, a nie wiedząc, co dalej robić w zaistniałej sytuacji, postanowił poradzić się dyrektora stadniny. Okazało się to fatalnym w skutkach błędem, ponieważ dyrektor zareagował złożeniem doniesienia na UB. W wyniku tego 16 kwietnia 1951 r. Gruszczyński i jego współpracownicy zostali aresztowani⁴⁹.

W toku śledztwa Gruszczyński nie wyjawiał, że należy do PAS, i cała sprawa ograniczyła się wyłącznie do wspomnianych ulotek. Po zakończeniu śledztwa przesłano ją do Sądu Powiatowego dla m. Poznania – Wydział VI Karny dla nieletnich. 21 sierpnia 1951 r. sąd ten wydał wyrok w stosunku do Elantkowskiego, Knittera i Heleniaka, orzekając umieszczenie ich w domu

---

⁴⁷ Tamże, Plan dot. sprawy nielegalnej organizacji młodzieżowej „PAS”, 9 maja 1951 r., s. 37; tamże, t. 5, Meldunek specjalny, 3 maja 1951 r., s. 27 [pdf]. Zob. B. Kuświk, *Antykomunistyczna działalność harcerzy...*, s. 111.

⁴⁸ AIPN Po, 04/2539, t. 1, Akt oskarżenia, 28 czerwca 1951 r., s. 457, s. 457–458; tamże, t. 6, Nielegalna młodzieżowa organizacja „Podziemna Armia Skautowska”, pow. Gniezno, 1975 r., s. 19 [pdf].

⁴⁹ Tamże, Plan dot. sprawy nielegalnej organizacji młodzieżowej „PAS”, 9 maja 1951 r., s. 37, 39; tamże, t. 5, Meldunek specjalny, 18 kwietnia 1951 r., s. 20–21; tamże, Meldunek specjalny, 3 maja 1951 r., s. 24; tamże, Relacja sprawy, 17 kwietnia 1951 r., s. 263–265; tamże, t. 6, Nielegalna młodzieżowa organizacja „Podziemna Armia Skautowska”, pow. Gniezno, 1975 r., s. 25 [pdf].

poprawczym. Wykonanie wyroku zawieszono warunkowo na okres trzech lat, stosując w zamian dozór kuratorski. Sąd orzekł również przepadek 206 ulotek oraz broszury z tekstem sztuki teatralnej *Tchórz*⁵⁰.

Wyrok ten nie obejmował Gruszczyńskiego, ponieważ tymczasem doszło do kolejnej, znacznie poważniejszej w skutkach „wsypy”, która zaowocowała dekonspiracją i rozbiciem PAS. W tej sytuacji sprawa Gruszczyńskiego została objęta odrębnym postępowaniem⁵¹.

„Wsypa”, o której mowa, nastąpiła w związku z podjętą przez Galantowicza próbą rozszerzenia działalności PAS poza Gniezno. We wrześniu 1950 r. przeniósł się on do Samostrzela w powiecie wyrzyskim w ówczesnym województwie bydgoskim, gdzie kontynuował naukę w tamtejszym Państwowym Liceum Hodowlanym. Wyjeżdżając z Gniezna, zabrał ze sobą jeden z pistoletów znajdujących się w dyspozycji PAS, a w nowym miejscu zamieszkania i nauki zaczął nawiązywać kontakty z myślą o podjęciu również tam działalności konspiracyjnej. W rozmowach z nowymi kolegami szkolnymi opowiadał o istniejącej organizacji i jej celach, zachęcając ich do wstąpienia w jej szeregi. Niestety jeden z rozmówców powiadomił o wszystkim dyrektora szkoły, a ten polecił złożyć doniesienie na UB. Doniesienie takie faktycznie wpłynęło 23 kwietnia 1951 r. do Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Wyrzysku. Dwa dni później w jego następstwie została przeprowadzona rewizja w miejscu zamieszkania Galantowicza, gdzie znaleziono pistolet wraz z sześcioma nabojami. 27 kwietnia aresztowany Galantowicz został przewieziony do PUBP w Gnieźnie, gdzie wcześniej nie wiadano nic na temat PAS⁵².

W ślad za tym nastąpiły dalsze aresztowania. 28 kwietnia trafił do aresztu Rożak, a w nocy z 30 kwietnia na 1 maja aresztowano kolejnych dziesięć osób. W akcji tej wzięło udział łącznie trzydziestu funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa – oprócz funkcjonariuszy PUBP w Gnieźnie także funkcjonariusze oddelegowani z Wydziału V Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Poznaniu oraz pięciu funkcjonariuszy Wydziału Śledczego WUBP⁵³.

---

⁵⁰ Tamże, t. 4, Sentencja wyroku w imieniu Rzeczypospolitej Polskiej, 21 sierpnia 1951 r., s. 106–115; tamże, t. 6, Nielegalna młodzieżowa organizacja „Podziemna Armia Skautowska”, pow. Gniezno, 1975 r., s. 25 [pdf].

⁵¹ Tamże, t. 1, Plan dot. sprawy nielegalnej organizacji młodzieżowej „PAS”, 9 maja 1951 r., s. 37; tamże, t. 6, Nielegalna młodzieżowa organizacja „Podziemna Armia Skautowska”, pow. Gniezno, 1975 r., s. 25 [pdf].

⁵² Tamże, Plan dot. sprawy nielegalnej organizacji młodzieżowej „PAS”, 9 maja 1951 r., s. 37; tamże, t. 5, Meldunek specjalny, 27 kwietnia 1951 r., s. 268–269; tamże, t. 6, Nielegalna młodzieżowa organizacja „Podziemna Armia Skautowska”, pow. Gniezno, 1975 r., s. 25, 27 [pdf].

⁵³ Tamże, Akt oskarżenia, 28 czerwca 1951 r., s. 453; tamże, t. 5, Meldunek specjalny, 3 maja 1951 r., s. 24–25; tamże, t. 6, Nielegalna młodzieżowa organizacja „Podziemna Armia

W nocy z 2 na 3 maja jeden z aresztowanych konspiratorów, Józef Ogiński, uciekł z aresztu mieszczącego się w siedzibie PUBP w Gnieźnie⁵⁴. Dotarł aż w okolice Olsztyna, gdzie przez kilka miesięcy ukrywał się w miejscowych lasach. W początkach października 1951 r. zdecydował się jednak na czasowy przyjazd do Gniezna, aby zaopatrzyć się w pieniądze u rodziców. Na stacji kolejowej w Olsztynie zainteresował się nim milicjant, żądając okazania dokumentów. Ogiński ponownie podjął próbę ucieczki, raniąc w głowę milicjanta, którego chciał ogłuszyć. Tym razem jednak szczęście mu nie dopisało. Ranny milicjant ruszył za nim w pościg, strzelając z pistoletu. Do pościgu włączyli się przebywający w pobliżu żołnierze. Ucieczka zakończyła się w wodach jeziora, gdzie Ogiński ostatecznie dał się ująć⁵⁵.

Do lipca 1951 r. zostało aresztowanych łącznie dwadzieścia spośród trzydziestu osób podejrzewanych o przynależność do PAS. W dziesięciu przypadkach, zgodnie z decyzją kierownictwa WUBP w Poznaniu, zrezygnowano z aresztowania z racji nikłej aktywności poszczególnych osób bądź ich niepełnoletniości⁵⁶.

W ślad za tym nastąpiła seria procesów przed Wojskowym Sądem Rejonowym w Poznaniu. Najsurowszą karę wymierzono niefortunnemu uciekinierowi Józefowi Ogińskiemu – łącznie dziesięć lat więzienia⁵⁷. W lipcu 1954 r. Najwyższy Sąd Wojskowy na wniosek rewizyjny naczelnego prokuratora wojskowego, gen. bryg. Stanisława Zarakowskiego złagodził jednak karę do czterech lat⁵⁸. 14 września tego samego roku postanowieniem WSR w Poznaniu Ogiński został warunkowo zwolniony z więzienia⁵⁹.

Zbigniew Rożak został skazany na dziewięć lat więzienia. Amnestia z 22 listopada 1952 r. spowodowała obniżenie kary do czterech lat. Zwolniono go warunkowo 13 października 1953 r. Taki sam wyrok zapadł w stosunku do Galantowicza, zwolnionego warunkowo 3 lipca 1954 r. Włodzimierzowi Pietrowskiemu wymierzono karę łączną siedmiu lat więzienia, złagodzoną na mocy amnestii do pięciu lat. Zwolniono go warunkowo 28 czerw-

---

Skautowska”, pow. Gniezno, 1975 r., s. 27 [pdf]. Zob. B. Kuświk, *Antykomunistyczna działalność harcerzy...*, s. 114; T. Rochatka, *Urząd Bezpieczeństwa w Gnieźnie...*, s. 406.

⁵⁴ AIPN Po, 04/2539, t. 6, Nielegalna młodzieżowa organizacja „Podziemna Armia Skautowska”, pow. Gniezno, 1975 r., s. 27 [pdf].

⁵⁵ AIPN Po, 77/277, Wyrok nr 338 w imieniu Rzeczypospolitej Polskiej, 20 grudnia 1951 r., k. 108.

⁵⁶ AIPN Po, 04/2539, t. 6, Nielegalna młodzieżowa organizacja „Podziemna Armia Skautowska”, pow. Gniezno, 1975 r., s. 28 [pdf].

⁵⁷ AIPN Po, 77/277, Wyrok nr 338 w imieniu Rzeczypospolitej Polskiej, 20 grudnia 1951 r., k. 106.

⁵⁸ Tamże, Wniosek rewizyjny Naczelnego Prokuratora Wojskowego, 20 kwietnia 1954 r., k. 132–133; tamże, Postanowienie [Najwyższego Sądu Wojskowego], 7 lipca 1954 r., k. 133–134.

⁵⁹ Tamże, Postanowienie [WSR w Poznaniu], 11 września 1954 r., k. 147; tamże, Nakaz zwolnienia, 11 września 1954 r., k. 148–149.

ca 1954 r. Aleksander Koperski został skazany na siedem lat i sześć miesięcy więzienia. Na mocy amnestii karę zredukowano do czterech lat i sześciu miesięcy, a 27 czerwca 1954 r. zastosowano zwolnienie warunkowe. Bogdana Gruszczyńskiego skazano na siedem lat więzienia. Amnestia spowodowała obniżenie kary do czterech lat, a 31 sierpnia 1954 r. zastosowano zwolnienie warunkowe. Włodzimierz Kazimierski otrzymał karę łączną sześciu lat więzienia, złagodzoną w wyniku amnestii do trzech lat i sześciu miesięcy. Wyszedł warunkowo na wolność 21 czerwca 1954 r. Zygmuntovi Wiśniewskiemu wymierzono karę łączną pięciu lat więzienia, obniżoną na mocy amnestii do trzech lat. Wobec Gwidona Skrzypińskiego orzeczono łączną karę czterech lat więzienia. Zwolniono go 12 stycznia 1953 r. na mocy amnestii. Analogicznie było w przypadku Marcina Rutkiewicza. Skazany na taką samą karę Benedykt Kłosin wyszedł na wolność dzięki amnestii 15 lutego 1953 r. Zenonowi Szymańskiemu wymierzono łączną karę półtora roku więzienia⁶⁰.

Witold Grzęda, inicjator działalności konspiracyjnej wśród uczniów Liceum Handlowego w Gnieźnie, został początkowo skazany na dwa lata więzienia w zawieszeniu na trzy lata. Niestety Wojskowa Prokuratura Rejonowa wniosła skargę rewizyjną. W jej wyniku WSR w Poznaniu w innym składzie orzekł karę jednego roku więzienia bez zawieszenia⁶¹.

Zbigniewowi Babsowi i Józefowi Putzowi wymierzono kary dwóch lat więzienia w zawieszeniu na dwa lata. Marian Hoffmann i Marian Pic otrzymali karę dwóch lat więzienia w zawieszeniu odpowiednio na trzy i cztery lata⁶².

W stosunku do Leona Święciochowskiego, Ryszarda Nowaka i Andrzeja Smolarza Wojskowa Prokuratura Rejonowa umorzyła śledztwo, biorąc pod uwagę takie okoliczności jak młody wiek, zły stan zdrowia oraz małą aktywność czy krótki okres przynależności do organizacji. Decyzja ta została oprotestowana przez PUBP w Gnieźnie w piśmie do naczelnika Wydziału Śledczego WUBP w Poznaniu⁶³.

---

⁶⁰ AIPN Po, 04/2539, t. 2, Wyrok nr 324 w imieniu Rzeczypospolitej Polskiej, 26 listopada 1951 r., s. 219–226; tamże, t. 3, Wyrok nr 303 w imieniu Rzeczypospolitej Polskiej, 26 października 1951 r., s. 20–22 [pdf]; tamże, t. 6, Nielegalna młodzieżowa organizacja „Podziemna Armia Skautowska”, pow. Gniezno, 1975 r., s. 28–30 [pdf]; AIPN Po, 77/234, Wyrok nr 303 w imieniu Rzeczypospolitej Polskiej, 26 października 1951 r., s. 156–158 [pdf].

⁶¹ AIPN Po, 04/2539, t. 6, Nielegalna młodzieżowa organizacja „Podziemna Armia Skautowska”, pow. Gniezno, 1975 r., s. 29–30 [pdf].

⁶² Tamże, s. 30 [pdf].

⁶³ Tamże, t. 1, Postanowienie o umorzeniu śledztwa [przeciwko Leonowi Święciochowskiemu], 7 września 1951 r., s. 473–474; tamże, Postanowienie o umorzeniu śledztwa [przeciwko Ryszardowi Nowakowi], 7 września 1951 r., s. 476–477; tamże, Raport specjalny [PUBP w Gnieźnie dla naczelnika Wydziału Śledczego WUBP w Poznaniu], 17 września 1951 r., s. 478–

Konspiratorzy z PAS zapłacili bardzo wysoką cenę za swoją odważną postawę. Wielu z nich spędziło najpiękniejsze lata życia za więzienną kratą. Ich ofiara nie była jednak daremna. Podjęta przez nich działalność, jak wiele innych inicjatyw podobnego rodzaju, przyczyniła się do podtrzymania woli oporu w społeczeństwie w najtrudniejszych dla Polski czasach nocy stalinowskiej.

Działalność ta miała poniekąd również swój ciąg dalszy. W latach 80. XX w. Marek Galantowicz, dr nauk chemicznych, pracownik naukowy Zakładów Azotowych „Kędzierzyn” w Kędzierzynie-Koźlu, kuzyn Stefana Galantowicza z PAS, należał do najaktywniejszych działaczy miejscowej „Solidarności”. W późniejszym czasie działał w miejscowym Komitecie Obywatelskim „Solidarność” oraz Ruchu Odbudowy Polski.

Polski Związek Narodowy w Strzelnie i Gnieźnie

W listopadzie 1950 r. Zygmunt Kwiatkowski i Witold Szeszycki, uczniowie Liceum Ogólnokształcącego w Strzelnie w powiecie mogileńskim, założyli – z inicjatywy tego pierwszego – antykomunistyczną organizację konspiracyjną o nazwie Polski Związek Narodowy. Ustalono, że Kwiatkowski będzie jej dowódcą, a Szeszycki jego zastępcą. W następnym roku do organizacji przystąpili m.in. Waław Kwiatkowski, Stanisław Wojtczak, Edmund Drożdżyński i Jan Starynowicz, przy czym Wojtczak pozyskał jeszcze dwóch kolejnych członków⁶⁴.

Postanowiono, że PZN będzie składać się z plutonów liczących od trzech do dziesięciu osób. Dowódcami poszczególnych plutonów zostali Wojtczak i Waław Kwiatkowski. Ich zadaniem miało być m.in. pozyskiwanie kolejnych członków do swoich plutonów. Starynowicza mianowano szefem łączności z zadaniem utrzymywania kontaktów pomiędzy dowództwem organizacji a dowódcami plutonów⁶⁵.

Pozyskanemu w początkach 1952 r. Czesławowi Baranowi powierzono dowództwo kolejnego plutonu. Wciągnął on do organizacji Jana Pietrzaka i Teodora Góreckiego⁶⁶.

Tymczasem Waław Kwiatkowski przeniósł się do Gniezna, podejmując pracę w tamtejszej Parowozowni Polskich Kolei Państwowych. W związ-

---

480; tamże, t. 6, Nielegalna młodzieżowa organizacja „Podziemna Armia Skautowska”, pow. Gniezno, 1975 r., s. 30 [pdf].

⁶⁴ AIPN Po, 05/326, Nielegalna młodzieżowa organizacja „Polski Związek Narodowy”, Strzelno pow. Mogilno – Gniezno [opracowanie, tzw. faktologia], 1978, s. 4 [pdf].

⁶⁵ Tamże.

⁶⁶ Tamże, s. 5 [pdf].

ku z tym polecono mu zorganizowanie nowego plutonu w nowym miejscu zamieszkania. W maju 1951 r. wciągnął on do organizacji Eugeniusza Gońskiego⁶⁷.

Łączna liczba członków PZN doszła z czasem do 35. Działalność organizacji nie wykroczyła jednak poza pozyskiwanie kolejnych członków, zbieranie składek członkowskich i stopniową rozbudowę struktur⁶⁸.

W listopadzie 1952 r. mieszkaniec Strzelna przesłuchiwany przez funkcjonariuszy PUBP w Inowrocławiu zeznał, że wie o istnieniu nielegalnej organizacji młodzieżowej, do której należy Waław Kwiatkowski. Otrzymawszy informację na ten temat, PUBP w Gnieźnie przystąpił do rozpracowania organizacji i jej członków. Dzięki informacjom uzyskanym od kontaktów poufnych PUBP ustalono nazwiska dwóch kolegów Waława Kwiatkowskiego. Jednym z nich był Eugeniusz Goński, a drugim Zygmunt Hibner. Ten ostatni nie należał do PZN i pomimo usilnych starań ze strony Kwiatkowskiego nie chciał wstąpić do organizacji. Mimo to został aresztowany, podobnie jak Goński. W grudniu 1952 r. śledztwo przeciwko Gońskiemu i Hibnerowi zostało jednak umorzono przez wzgląd na znikomą szkodliwość zarzucanych im czynów (w wypadku Hibnera mogło chodzić o to, że nie doniósł o podejmowanych wobec niego działaniach werbunkowych ze strony Kwiatkowskiego)⁶⁹.

Znacznie gorszy był epilog sprawy dla Waława Kwiatkowskiego. 25 czerwca 1953 r. Wojskowy Sąd Rejonowy w Bydgoszczy skazał go na sześć lat więzienia⁷⁰.

Armia Młodych w Witkowie

Nie każda grupa zaliczana przez aparat bezpieczeństwa do nielegalnych organizacji młodzieżowych była faktycznie tego rodzaju tworem. Ówczesny aparat władzy wyolbrzymiał rangę różnego rodzaju zjawisk rodzących się poza jego kuratelą i dopatrywał się w nich znamion wrogiej działalności o charakterze politycznym. Przykładem tego może być sprawa Armii Młodych w Witkowie w powiecie gnieźnieńskim.

W roku szkolnym 1950/1951 kilku uczniów szóstej klasy ze szkoły powszechnej w Witkowie postanowiło zorganizować się dla wspólnej obrony przed prześladowającymi ich kolegami ze starszych roczników. Obrali dla swojej grupy nazwę Armia Młodych, nawiązującą do określeń stosowanych wobec

---

⁶⁷ Tamże, s. 5, 7-8 [pdf].

⁶⁸ Tamże, s. 5, 7 [pdf].

⁶⁹ Tamże, s. 9-10 [pdf].

⁷⁰ Tamże, s. 10 [pdf].

nich przez ich prześladowców. Źródłem inspiracji stała się dla nich należąca do ówczesnego kanonu lektur szkolnych książka *Timur i jego drużyna* autorstwa sowieckiego pisarza Arkadego Gajdara. Przywódcami grupy byli kolejno Zbigniew Kołodziejczak, Hieronim Napieralski i Jan Pawłowski. Liderów tych wylaniano w drodze głosowania. Ponadto do grupy należeli: Rafał Bielawski, Janusz Garncarek, Paweł Knast, Dariusz Roemer, Marian Schade i Ryszard Wentland. Po pewnym czasie, w wyniku konfliktu z Napieralskim, z grupy odszedł jednak Kołodziejczak. Wszyscy członkowie składali przysięgę zobowiązującą ich do zachowania tajemnicy. W trakcie częstych spotkań uprawiano głównie grę w piłkę nożną. Uchwalono zbieranie składek członkowskich, a za pozyskane w ten sposób środki zamierzano kupić piłkę⁷¹.

Większość członków Armii Młodych udzielała się zarazem jako ministranci w ramach dużej grupy (liczącej 61 osób), którą opiekowała się Irena Kujawska, nauczycielka z miejscowej szkoły. Uczestniczyli oni w cotygodniowych zebraniach ministrantów, prowadzonych przez Kujawską w miejscowej salce parafialnej. W trakcie tych zebrań niektórzy chłopcy wypowiadali się krytycznie na temat ówczesnej rzeczywistości społeczno-politycznej, narzekając w szczególności na brak mięsa i innych produktów, które ich zdaniem były wywożone do Związku Sowieckiego. Paweł Knast miał nawet wyrazić się, że należałoby zabić Bieruta, aby sytuacja w Polsce zmieniła się na lepsze. Źródłem inspiracji dla krytycznych wypowiedzi na tematy społeczno-polityczne były m.in. zagraniczne audycje radiowe, których słuchano w domach ministrantów. Kujawska podzielała krytyczny stosunek chłopców do panujących w kraju warunków, ale napominała ich, by nie zajmowali się polityką na zebraniach ministrantów⁷².

Sytuacją zainteresowały się miejscowe władze partyjne, reprezentowane przez I sekretarza Komitetu Powiatowego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Gnieźnie, Władysława Kijaka. Powiadomiono Powiatowy Urząd Bezpieczeństwa Publicznego. Zaczęły się przesłuchania i rozmowy prowadzone przez funkcjonariuszy PUBP na przełomie marca i kwietnia 1952 r. Z datą 28 marca powstała zbiorcza informacja na temat poczynionych w tej sprawie ustaleń, podpisana przez I sekretarza KP PZPR. Według niej grupa zawiązana w celu obrony przed starszymi kolegami „przerodziła się w tajną organizację o charakterze politycznym”. Chłopcy mieli zeznać, że „w czasie zebrań ministrantów opowiadali nauczycielce, że napadną na milicjanta,

⁷¹ AIPN Po, 03/347, Protokół przesłuchania [Hieronima Napieralskiego], 30 marca 1952 r., s. 16; tamże, Notatka urzędowa, 1 kwietnia 1952 r., s. 20; tamże, Notatka z [rozmowy] przeprowadzonej z Pawłowskim Janem, 1 kwietnia 1952 r., s. 23–25. Podobno planowano również napad na milicjanta w celu zdobycia broni.

⁷² Tamże, Protokół przesłuchania [Hieronima Napieralskiego], 30 marca 1952 r., s. 17; tamże, Informacja, 28 marca 1952 r., s. 18.

zdobędą broń, napadną na straż w Poznaniu, by zdobyć samolot, i pojadą do Warszawy, zabiją Bieruta, a potem do Moskwy i zabiją Stalina”⁷³.

Być może chłopcy faktycznie fantazjowali w takim duchu. Tego rodzaju dziecinne wymysły, na dodatek prezentowane jawnie na zebraniach liczego grona ministrantów, trudno byłoby jednak uznać za przejaw zorganizowanej działalności konspiracyjnej. Mimo to ówczesny aparat władzy potraktował je jak najbardziej poważnie.

Konsekwencją opisanej tu sprawy były m.in. działania represyjne wobec miejscowej kadry nauczycielskiej. Wydział Oświaty Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Gnieźnie „zawiesił nauczycielkę Kujawską w wykonywaniu czynności w szkole”⁷⁴. Kierownikowi szkoły w Witkowie, Marianowi Garstce, przedwojnemu nauczycielowi, bezpartyjnemu, postanowiono – na zasadzie uzgodnień pomiędzy UB oraz KP PZPR i Wydziałem Oświaty PPRN – udzielić nagany za to, że wiedząc o stwierdzonych przez partię i UB faktach, „wcześniej nie doniósł o tym czynnikom kompetentnym”⁷⁵.

Byli członkowie Armii Młodych pozostawali obiektem zainteresowania aparatu bezpieczeństwa jeszcze dwadzieścia lat później. Świadczą o tym zachowane informacje na temat Hieronima Napieralskiego i Pawła Knasta z 1972 r., dołączone do akt sprawy tej organizacji⁷⁶.

Podsumowanie

Polską Organizację Podziemną w Kaliszu, Podziemną Armię Skautowską w Gnieźnie oraz Polski Związek Narodowy w Strzelnie i Gnieźnie można zaliczyć do związków bardzo reprezentatywnych dla zjawiska młodzieżowej konspiracji niepodległościowej z przełomu lat 40. i 50. XX w. Rekrutowały się one zasadniczo spośród nastoletniej młodzieży szkolnej, a ich podstawę stanowiły grupy koleżeńskie, formujące się w sposób naturalny wśród uczniów uczęszczających do poszczególnych placówek oświatowych. Ich liczebność sięgała od kilku czy kilkunastu do maksymalnie około 35 osób. Charakterystyka ta jest zbieżna z ustaleniami Jacka Witolda Wołoszyna w odniesieniu do ówczesnej konspiracji młodzieżowej w całym kraju⁷⁷.

⁷³ Tamże, Informacja, 28 marca 1952 r., s. 18.

⁷⁴ Tamże, s. 19.

⁷⁵ Tamże, Plan, 3 kwietnia 1952 r., s. 9.

⁷⁶ Tamże, [Informacje dot. Hieronima Napieralskiego], 27 stycznia 1972 r., s. 2-3; tamże, [Informacje dot. Pawła Knasta], 27 stycznia 1972 r., s. 4-5.

⁷⁷ Autor ten szacuje średni wiek konspiratorów na 17 lat. Młodzieżowe związki konspiracyjne liczyły według niego najczęściej kilku, rzadziej kilkunastu członków. J.W. Wołoszyn, *Niepodległościowa konspiracja młodzieżowa...*, s. 317-318.

Jak widać na przedstawionych powyżej przykładach, młodzieżową konspirację z okresu stalinowskiego trudno byłoby uznać za zjawisko stanowiące poważne źródło zagrożenia dla systemu komunistycznego w Polsce. Różnego rodzaju inicjatywy tego rodzaju można częstokroć zakwalifikować bardziej jako zabawę w konspirację niż jako prawdziwą, dobrze zorganizowaną i sprawnie funkcjonującą działalność konspiracyjną w całym tego słowa znaczeniu.

Ówczesny aparat władzy nie lekcewał jednak temu podobnych inicjatyw. Dążąc do roztoczenia ścisłej kontroli nad wszelkimi przejawami życia społecznego, traktował je z całą powagą, a nawet dopatrywał się znamion zorganizowanej działalności konspiracyjnej o charakterze politycznym tam, gdzie ich faktycznie nie było. Młodzi konspiratorzy, traktowani z całą surowością ówczesnego prawa, płacili nierzadko bardzo wysoką cenę za swój sprzeciw wobec otaczającej ich rzeczywistości społeczno-politycznej. Niekiedy nawet cenę najwyższą.

Podjęmowana przez nich walka nie przynosiła widocznych efektów w tamtym czasie. W większym lub mniejszym stopniu przyczyniała się jednak do podtrzymania woli oporu w społeczeństwie w najtrudniejszych dla Polski czasach. Choćby z tego względu zasługuje na naszą pamięć.

Bibliografia

Archiwalia

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej – Oddział w Poznaniu (AIPN Po)

IPN Po, 003/342, akta Wojewódzkiego Urzędu Spraw Wewnętrznych (dalej: WUSW) w Poznaniu, sprawa obiektowa krypt. „Polska Organizacja Podziemna”.

IPN Po, 03/347, akta WUSW w Poznaniu, sprawa obiektowa krypt. „Armia Młodych”.

IPN Po, 04/2539, akta Komendy Wojewódzkiej Milicji Obywatelskiej w Poznaniu, materiały dot. organizacji „Podziemna Organizacja Skautowska”.

IPN Po, 05/326, akta WUSW w Poznaniu, opracowanie (tzw. faktologia) na temat organizacji „Polski Związek Narodowy”.

IPN Po, 77/234, akta Wojskowego Sądu Rejonowego w Poznaniu, sprawa karna przeciwko Zenonowi Szymańskiemu.

IPN Po, 77/235, akta Wojskowego Sądu Rejonowego w Poznaniu, sprawa karna przeciwko Aleksandrowi Koperskiemu.

IPN Po, 77/277, akta Wojskowego Sądu Rejonowego w Poznaniu, sprawa karna przeciwko Jozefowi Ogińskiemu.

Opracowania

Atlas polskiego podziemia niepodległościowego 1944–1956, red. zbior., wyd. 2 poprawione i uzupełnione, Lublin-Warszawa 2020.

Friszke A., *Związek Harcerstwa Polskiego 1956–1963. Społeczna organizacja wychowawcza w systemie politycznym PRL*, Warszawa 2016.

- Kuświk B., *Antykomunistyczna działalność harcerzy w Wielkopolsce i na Ziemi Lubuskiej w latach 1945–1956*, dysertacja doktorska przygotowana pod kierunkiem prof. dr. hab. Zbigniewa Pilarczyka, Poznań 2012.
- Rochatka T., *Urząd Bezpieczeństwa w Gnieźnie w latach 1945–1956*, Poznań 2009.
- Roszkowski W., *Najnowsza historia Polski 1945–1980*, Warszawa 2003.
- Sowa A.L., *Historia polityczna Polski 1944–1991*, Kraków 2011.
- Szuba L., *Działalność Powszechnej Organizacji „Służba Polsce” w latach 1948–1956*, [w:] *Niezależny ruch młodzieżowy w Polsce po drugiej wojnie światowej (1945–2001)*, pod red. R. Sudzińskiego, Toruń 2005, s. 11–35.
- Wierzbiński M., *Młodzież w PRL*, Warszawa 2009.
- Wołoszyn J.W., *Niepodległościowa konspiracja młodzieżowa na ziemiach polskich w latach 1944/1945–1956*, Warszawa 2019.
- Zwiernik P., *Młodzieżowe organizacje niepodległościowe w Wielkopolsce w latach 1945–1956*, [w:] *Konspiracja antykomunistyczna i podziemie zbrojne w Wielkopolsce w latach 1945–1956*, pod red. nauk. A. Łuczak i A. Pietrowicz, Poznań 2016, s. 43–59.
- Żaryn J., *Kościół w PRL*, Warszawa 2004.

Zbigniew Bereszyński

**Młodzież przeciwko zniewoleniu.
Opór społeczny i działalność konspiracyjna
wśród młodzieży szkolnej w okresie stalinowskim
w świetle wybranych przykładów z różnych części Wielkopolski**

Streszczenie

W latach 1946–1947 komuniści stopniowo rozprawili się z legalną opozycją polityczną spod znaku Polskiego Stronnictwa Ludowego. Ogłoszona w ślad za tym amnestia okazała się druzgocącym ciosem dla podziemia kontynuującego działalność z okresu drugiej wojny światowej. W tej sytuacji szczególnego znaczenia zaczęła nabierać opozycyjna działalność wśród młodzieży dorastającej już w okresie powojennym. Postępująca sowietyzacja życia społecznego w Polsce spotykała się z różnymi przejawami sprzeciwu i oporu w tych środowiskach. Konsekwencją tego były podejmowane spontanicznie próby działalności konspiracyjnej wśród młodzieży szkolnej. Inicjatywy takie rodziły się również na terenie Wielkopolski. Nie stanowiły one poważnego zagrożenia dla systemu komunistycznego, ale ówczesny aparat władzy bynajmniej ich nie lekceważył, a skutkiem tego były działania represyjne z jego strony. Problematykę tę przedstawiono w artykule z wykorzystaniem wybranych przykładów z różnych części regionu.

Słowa kluczowe: komunizm, opór społeczny, konspiracja, młodzież, Wielkopolska

Zbigniew Bereszyński

**Youth against oppression.
Social resistance and underground activities among school youth
in the Stalinist period as exemplified by cases from various parts
of Greater Poland**

Abstract

In the years 1946–1947, the communist authorities gradually eliminated their legal political opposition gathered in the Polish People's Party. The amnesty that followed turned out to be a deadly blow to the so-called underground state, whose members continued their activity after the Second World War. Under these circumstances, the opposition of youth, growing up in post-war Poland, gradually gained in significance. The progressing Sovietization of social life in Poland was met with various forms of opposition and resistance in these circles, and prompted spontaneous acts of conspiracy among school-goers. Such initiatives were also born in Greater Poland. They did not pose any real threat for the communist state, but the authorities treated them seriously and responded with acts of repression. This is discussed in the present paper, based on examples from various parts of the region.

Key words: communism, social resistance, conspiracy, youth, Greater Poland